

УДК 911.373

Сергій Пугач, Катерина Романчук

ПЛАНУВАЛЬНІ ФОРМИ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ НА ПРИКЛАДІ КОСТОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Досліджено особливості територіальної диференціації сільського розселення Костопільського району Рівненської області на основі аналізу планувальних форм сільських поселень. Виділено 8 основних типів планувальних форм: двобічна рядова, багаторядна, розгалужена, зіркоподібна, ройова, хаотично-груповая, вулична забудова, напівквартирна. Виявлено, що найпоширенішою планувальною формою є проста двобічна рядова, що вказує на незавершеність формування системи розселення Костопільського району та значні потенційні можливості її подальшого розвитку.

Ключові слова: розселення, поселення, сільські поселення, село, планувальна форма поселення.

Сергей Пугач, Екатерина Романчук. ПЛАНИРОВОЧНЫЕ ФОРМЫ СЕЛЬСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ ВОЛЫНСКОГО ПОЛЕСЬЯ НА ПРИМЕРЕ КОСТОПОЛЬСКОГО РАЙОНА РОВЕНСКОЙ ОБЛАСТИ. Исследованы особенности территориальной дифференциации сельского расселения Костопольского района Ровенской области на основе анализа планировочных форм сельских поселений. Выделены 8 основных типов планировочных форм: двухсторонняя рядовая, многорядная, разветвленная, звездообразная, роевая, беспорядочная групповая, уличная застройка, полуквартальная. Выявлено, что наиболее распространенной планировочной формой есть простая двухсторонняя рядовая, что указывает на незавершенность формирования системы расселения Костопольского района и значительные потенциальные возможности ее дальнейшего развития.

Ключевые слова: расселение, поселение, сельские поселения, село, планировочная форма поселения.

Serhiy Puhach, Kateryna Romanchuk. THE PLANNING FORMS OF RURAL SETTLEMENTS OF VOLYN POLESIE ON EXAMPLE OF KOSTOPIL DISTRICT OF RIVNE REGION. The features of territorial differentiation of the rural settlement pattern of Kostopil district of Rivne region are investigated on the analysis of basis planning forms of rural settlements. 8 basic types of planning forms are distinguished: bilateral one-row, multi-row, ramified, star-shaped, swarm-shaped, disorderly group, street building, semiquarter. The most popular planning form is simple bilateral one-row. It specifies on the incompleteness of forming of the system of settlement pattern of Kostopil district and considerable potential possibilities of its further development.

Key words: settlement pattern, settlement, rural settlements, village, planning form of settlement.

Актуальність теми дослідження. Сільська місцевість сьогодні в Україні перебуває у двоякому становищі. З одного боку – це переважно депресивні території із низкою соціально-економічних та демографічних проблем, для вирішення яких ще не вироблена чітка державна стратегія. З іншого – це потенціал для інтенсивного розвитку експортно-орієнтованого агропромислового комплексу, джерело духовності української нації. Однією із важливих характеристик сільського населення є його розселення, адже на відміну від міських населених пунктів, мережа сіл майже повністю «вкриває» територію. Розселення населення – це одна із форм прояву територіальної організації суспільства, яка добре піддається візуальному сприйняттю людиною. Планувальна структура населених пунктів – це своєрідна форма розселення населення на мікрорівні. Дослідження планувальної структури сільських населених пунктів допоможе краще зрозуміти особливості їх функціонування, проблеми та перспективи розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням географії сільського населення присвячена надзвичайно велика кількість публікацій. Наукових праць з проблем системи сільського розселення є на порядок менше. Планувальним формам сільських поселень України присвячено лише кілька десятків статей, причому значна частина з них належить історикам, етнографам, інженерам-планувальникам. Серед суспільно-географічних досліджень в українській і російській літературі варто згадати перш за все С. Ковальова [2], дослідження якого вважаться класичними щодо вивчення сільського населення та розселення. Планувальним (геопросторовим) структурам дуже малих міських поселень присвячені праці

Н. Дністрянської та С. Дністрянського [1]. Аналіз планувальних форм сільських поселень та їх взаємозв'язок із природними і соціально-економічними умовами та чинниками різних територій ми знаходимо працях таких вчених як: П. Горішний, Н. Заблотовська, Н. Краснова, І. Пандяк, С. Панков, В. Петрищев, Ю. Черкасова. Проте робіт з проблем планувальної структури сіл Волинського Полісся взагалі та у розрізі адміністративних районів зокрема ми не знаходимо. Тому тему роботи ми вважаємо актуальною.

Метою дослідження є виявлення територіальних особливостей, характерних та специфічних рис планувальних форм сільських поселень Костопільського району Рівненської області. Відповідно до мети було поставлено **завдання** проаналізувати основні геопросторові (планувальні) структури сільських населених пунктів Костопільського району у взаємозв'язку із природними та соціально-економічними умовами і чинниками території.

Виклад основного матеріалу. Чисельність населення Костопільського району складає 64 863 особи (станом на 1.01.13), з них 51,2% припадає на сільське населення. Система розселення району представлена 1 міським та 61 сільським поселеннями. Щільність населення – 43 особи/км², середня людність сільського поселення складає 544 особи.

Для Костопільщини, як і для України, характерним є переважання сіл людністю до 500 осіб, тобто малих. На цю групу припадає 52,5% (28 одиниць) від усієї кількості сіл. Частка середніх (500–1000 осіб) сіл в районі становить 36% (22 одиниці), а на великі поселення припадає лише 11,5% (7 одиниць) сільських поселень. Найбільшим за людністю селом є Деражне (2016 осіб), найменшим – Перелисянка (13 осіб). Внаслідок депопуляції відбулися зміни в

густоті сільського населення з 28,6 осіб/км² у 1959 р. до 23,2 осіб/км² у 2013 р.

Населення зосереджене переважно в центральній частині району. Це зумовлено як природними умовами (формуванням поселень у долині р. Горинь), так і тяжінням до районного центру. Найбільшою щільністю населення серед сільських рад виділяється Злазненська (50 осіб/км²), найменшою – Малолубашська (8 осіб/км²).

Внутрішня планувальна структура сільських населених пунктів зумовлюється рядом передумов та чинників: особливості природних умов (рельєф,

конфігурація річкової сітки, доступність до підземних вод, заболоченість, клімат, родючість ґрунтів тощо), історико-генетичний тип поселення, наявність базових підприємств, шляхів сполучення.

У Костопільському районі можна виділити такі основні типи планувальних форм сільських поселень: прості лінійні форми (двобічна рядова (село-вулиця)); ускладнені лінійні форми (багаторядна, розгалужена, зіркоподібна); кучові форми (ройова, хаотично групова, вулична забудова); квартальні форми (напівквартальна) (рис. 1).

Рис. 1. Планувальні форми сільських поселень Костопільського району

Найпоширенішою планувальною формою сільських поселень в районі є двобічна рядова (село-вулиця), до якої належать 16 (26,2% поселень) населених пунктів району. Для цієї планувальної форми характерною є концентрація забудови уздовж лінійних елементів природного та антропогенного походження (річок, балок, головних вулиць та доріг), слабо виражений, частіше відсутній, планувальний центр поселення. Сільські поселення з двобічною рядовою формою розміщені в центральній частині району і в основному приурочені до транспортних шляхів (Садки, Соломка, Малий Мидськ, Тихе, Трубиці та ін.). Конфігурація с. Збуж дещо відрізняється від інших сіл цієї форми, адже село виникло на березі р. Горинь, яка стала перешкодою. Переважна більшість сіл двобічної рядової форми

відноситься до категорії малих сіл.

Багаторядна форма простежується у 8 (13,1%) селах району. Це ускладнена лінійна форма, забудова якої сформована двома-трьома поздовжніми, паралельними вулицями, які розміщені вздовж характерних елементів ландшафту місцевості або транспортних шляхів. Аналогічно з дворядними, багаторядні поселення мають головну вісь розвитку. В прирічковому поселенні перший ряд будинків виникає ближче до річки, займаючи максимально можливу площу. Так як подальше зростання «в довжину» неможливе, утворюється другий ряд, паралельний першому, і так далі. При такому багаторядді вулиці з'єднуються провулками. Зі збільшенням кількості рядів пов'язане й зростання площі поселень поселення [3]. Села цієї форми належать до категорії малих та сере-

дніх сіл та поширені переважно у центральній частині району.

Досить поширеною у Костопільському районі є розгалужена форма – 9 сіл (14,8%), які розташовані переважно на півночі району. Особливості конфігурації планувальної форми зумовлені високою часткою лісовкритих площ (Олександрівка, Мар'янівка), приуроченістю до річкової мережі (Великий Мидськ, Велика Любаша, Перетоки, Золотолин, Комарівка, Рудня) та транспортних шляхів (Моквин).

На частку зіркоподібного планувального типу припадає 4,9% сільських поселень. Цей тип характерний для сіл, які розміщені на рівнинній території, з чітко виділеним центром поселення від якого розходяться вулиці в різні боки. Планувальна форма приотаманна для сіл, які розташовані в північній частині району (Гута, Малий Стидин, Майдан).

Ройова форма належить до кучових планувальних форм. Для неї характерним є нерівномірність розташування будинків один від одного, та на різній відстані відносно головної вулиці. Такий тип планування поширений як у прирічкових, так на вододільних територіях. Ця форма характерна для 4 (6,6%) поселень Костопільщини, таких як Жильжа, Чудви, Перелистанка, Брюшків, які переважно розміщені у південно-західній частині району.

Найменша частка (1,6%) припадає на хаотично-групову форму. Це с. Корчин, яке розташоване в південній частині району. Основою формування забудови є розміщення окремими групами будинків, хоча можна виділити і головний осередок, як дещо більшу за розмірами частину поселення. На формування цього типу значною мірою вплинуло розташування на півночі села р. Горинь, а на півдні значних лісових масивів. Заселялися найбільш піднесені ділянки, що не затоплюються під час повені та паводків.

Планувальна форма вулична забудова притаманна 10 (16,4%) населеним пунктам Костопільського району. Забудова формується уздовж транспортних шляхів за наявності обмеження її розвитку в умовах природного та антропогенного ландшафту. Характерною особливістю форми є щільність забудови та переплітання вулиць між собою. Поселення розміщені по усій території району без яскраво виражених територіальних закономірностей. Більшість населених пунктів належить до категорії середніх та великих сіл.

Напівквартальну планувальну форму мають 10 (16,4%) сіл району. Цей тип забудови належить до кварталних форм та є найскладнішим у районі. Характерною ознакою є щільність та регулярність забудови поселень. Ця форма поширена переважно в центральній частині району та властива поселенням, які мають вищий рівень соціально-економічного розвитку й належать до категорії великих за чисельністю населення сіл.

Висновки. Отже, система розселення населення Костопільського району Рівненської області сформована переважно сільськими населеними пунктами. За внутрішньою планувальною структурою села району можна згрупувати у 8 основних типів планувальних форм: двобічна рядова, багаторядна, розгалужена, зіркоподібна, ройова, хаотично-групова, вулична забудова, напівквартальна. Найпоширенішою формою є проста двобічна рядова, що свідчить про незавершеність формування системи розселення Костопільського району та значні потенційні можливості його подальшого розвитку.

Дослідження планувальних форм сільських поселень потрібно проводити і для інших територіальних одиниць. Це допоможе глибше дослідити систему розселення населення, зрозуміти основні тенденції її розвитку та напрями вдосконалення.

Список використаних джерел:

1. *Dnistrianska N.I. Duzhe mali miski poselennia Lvivskoi oblasti: suspilno-geografichniy potentsial ta perspektivu rozvytku: Monografiya / N.I. Dnistrianska, M.S. Dnistrianskyi. – Lviv: LNU im. I. Franka, 2013. – 198 s. [Дністрянська Н.І. Дуже малі міські поселення Львівської області: суспільно-географічний потенціал та перспективи розвитку: Монографія / Н.І. Дністрянська, М.С. Дністрянський. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2013. – 198 с.]*
2. *Kovalev S.A. Selskoe rasselenie (geograficheskoe issledovanie) / S.A. Kovalev. – M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1963. – 371 s. [Ковалев С.А. Сельское расселение (географическое исследование) / С.А. Ковалев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1963. – 371 с.]*
3. *Pankov S.V. Konfiguratsionnye tipy selskikh poseleniy Tambovskoi oblasti / S.V. Pankov // Vestnik Tambovskogo universiteta. Seriya: Estestvennye i tehnicheckie nauki. – 2008. – T. 13. – Vyp. 4. – S. 289-295. [Панков С.В. Конфигурационные типы сельских поселений Тамбовской области / С.В. Панков // Вестник Тамбовского университета. Серия: Естественные и технические науки. – 2008. – Т. 13. – Вып. 4. – С. 289-295].*

*Summary***Serhiy Puhach, Kateryna Romanchuk. THE PLANNING FORMS OF RURAL SETTLEMENTS OF VOLYN POLESIE ON EXAMPLE OF KOSTOPIL DISTRICT OF RIVNE REGION.**

The important description of rural population is settlement pattern. The settlement pattern of the population is the forms of display of territorial organization of society. The system of settlement pattern Kostopil district of Rivne region is presented by 1 town and 61 rural settlements. The population of Kostopil district is placed mainly in rural locality, that it is constrained, as with historical features, so with favorable natural conditions and resources of territory. Different after a location rural settlements have different planning forms.

There are 8 basic types of planning forms of rural settlements in the Kostopil district of Rivne region: bilateral one-row (village-street), multi-row, ramified, star-shaped, swarm-shaped, disorderly group, street building, semiquarter. The most popular planning form is simple bilateral one-row (26,2 % of villages). It specifies on the incompleteness of forming of the system of settlement pattern of Kostopil district and considerable potential possibilities of its further development.

Only 16,4 % of villages of Kostopil district of Rivne region have the most difficult semiquarter planning form of settlement. Researches of planning forms of settlements are perspective directions of project. It will help to investigate the system of settlement pattern, understand its basic progress trends and directions of perfection.

Key words: settlement pattern, settlement, rural settlements, village, planning form of settlement.